

okozza. Amikor a gerinc vonalát átvizsgáltuk, előkerültek a puszkagolyók. Ez volt az a terület, ahol az ostromlók a roham során kibukkantak a domb takarásából.

2008. március 3–5. között, kihasználva a lomb nélküli időszakot, terepbejárást és műszeres leletfelderítést folytattunk. A munkába bevontuk a MH 1. Tűzszerész és Hadihajós ezred tűzszerész járőrét, akik bombakereső műszerrel vizsgálták át a területet. Ez a készülék a nagyobb mélységben elhelyezkedő fémtárgyakat mutatja ki.

A szőlő átvizsgálása során a K-i oldalon nagy űrméretű mozsárágyú bombák repeszei kerültek elő. A 2006-os feltárás idején itt már találtunk egy 4 cm vastag repeszdarabot. Valószínűleg ennek a bombának került elő még néhány darabja, de további 6 és 3 cm vastag repeszeket is találtunk, egy helyen pedig különböző falvastagságú darabokat depózva. Valószínűleg olyan célpont helyezkedett el itt, amire több lövést is leadtak. A repeszek több különböző űrméretű mozsárágyú jelenlétére engednek következtetni. A depót valószínűleg a talajművelés során előkerült darabok lerakásával hozták létre.

A 2007–2008-as kutatási időszakban az alábbi leletanyag került elő: 1 kb. 3 fontos ágyúgolyó; 10 átlagosan 4 cm falvastagságú, nagy űrméretű mozsár bomba-repezs; 25 vas kézigránát-repezs (kb. 7 cm átmérőjű, üreges vasgömbök darabjai) 45 különböző átmérőjű ólom puszkagolyó.

NÉGYESI LAJOS – KÖLTŐ LÁSZLÓ

299. Paks-Cseresznyépuszta, Akalacs, Bíbic-hegy (Tolna megye) Á, Kk

Cseresznyépusztától ÉNy-ra, egy nemrég kivágott erdő helyén végeztem helyszíni szemlét 2008. január végén. A terület az 1960-as évekig ismert fekvésű, de azóta beerdősült középkori Akalacs falu közelében fekszik. A már újraterelített erdő rész a pusztán is átfolyó patak Ny-i felén kb. 300 m hosszan húzódik. A felszínen kevés a tűztől kormos Árpád-kori kerámiát gyűjtöttem. Az erdőtől É-ra, fűvel és erdőfoltokkal borított területen néhány apró, középkori oldaltöredéket figyeltem meg vakondtúrásokban, ezzel szemben, a patak K-i felén pedig egy fiatal akácban két középkori tégladarabot találtam. A kevés téglamagarázata lehet, hogy a templomromot a 18. sz. végén elhordták, helyén szőlőt telepítettek, maradékára pedig az 1960-as években előbb barackost, majd erdőt ültettek.

K. NÉMETH ANDRÁS

300. Paks, Erzsébet Szálló (Tolna megye) Ó, Tő, Ű

A Paks óvárosában található Erzsébet Szálló rekonstrukciós munkáihoz kapcsolódó régészeti felügyelet során az épület udvarának ÉK-i részén létesítendő mélygarázs helyén, kb. 2,5 m mélységben 2008. május és június

folyamán végzett mentőásatáson 900 m²-en 42 régészeti objektumot dokumentáltunk. Az őskort 8, a török kort 28, a 19. századot 3 objektum képviselte, 3 objektum kora pedig ismeretlen.

A legintenzívebb a török kori megtelepedés: ebből a korból származik egy enyhén a földbe süllyesztett falú, közepén fapadlójú munkagödörrel ellátott, megújított kemencéjű ház, egy lejtős lemenetelű, ovális alakú, mély pince és egy-egy ácsolt faszerkezetes illetve ásott kút, valamint 19, többnyire szabályos, kerek vagy ovális szájú gödör illetve két téglalap alakú, függőleges falú, lapos aljú, mély tárolóverem.

A 19. századból maradt ránk egy nagyméretű, téglalap alakú, szabályos rézsűs szélű verem. Alján hosszanti irányban gerenda futott végig, oldalait növényi anyaggal (talán gyékénnyel) takarták le, betöltése nagy mennyiségű újkori kerámiát (köztük több habán töredéket) tartalmazott. Egy ovális gödör betöltésének felső részéből henger alakú, klasszicista cserépkályha töredékeit bontottuk ki.

A négy, szórványosan előkerült sír közül három bizonyosan a hódoltság korára keltezhető. Közülük kettőt egy nagy mennyiségű vastárgyat (csákányfokos, fokosbalta, sarkantyúk, kengyel stb.) tartalmazó gödör betöltésének tetejére, szabálytalan helyzetben temettek el, ami haláluk erőszakos voltát valószínűsíti.

Munkatárs: dr. Váradyné Péterfi Zsuzsanna.

K. NÉMETH ANDRÁS

301. Paks-Gyapa, Templomdomb

(Tolna megye) Kk

A Paksi család által valószínűleg a 15. sz. második felében építettett, írott forrásokból, légi fotóról és felszíni leletek révén is ismert, fallal körülvett nemesi udvarház területén végeztem szondázó ásatást 2008. június 30. és július 8 között. Három, összesen 55 m hosszú kutatóárkunkban egyetlen, igen sekélyen megmaradt alapfalszakasz mellett mindössze egy kiszedett alapárkot, valamint néhány keskeny árkot és sekély, leletmentes gödörrel találtunk. A jelenségek kis száma, az épület maradványainak a terület nagyfokú kopása és a 19. sz. végi anyagnyerő célzatú ásatás feltehető romboló hatása miatt bekövetkezett erőteljes pusztulása, valamint a felszíni leletekhez képest meglepően kevés és jellegetlen leletanyag miatt az ásatást a tervezettnél korábban befejeztük.

K. NÉMETH ANDRÁS

302. Paks-Gyapa, M6 TO-15. lelőhely

(Tolna megye) U, R, B, V, LT, Ró, A

A lelőhely Gyapa község K-i határában, a Vörös malom-patak D-i partján és a patakhoz legközelebb fekvő platón terül el. A megelőző feltárást 2008. április 7. és október 15. között az ELTE Régészettudományi Intézete végezte az épülő M6 autópálya Tolna megyei szakaszán.

A lelőhelyből 41 224 m² esett a nyomvonal területére; a feltárás során közel 1100 objektumot regisztráltunk.

A lelőhelyet fedő humuszréteget 25–30 cm-es rétegekben távolítottuk el. Az egyes szinteket fémkereső műszerrel vizsgáltuk át. A műszeres leletfelderítésnek köszönhetően 140 bronz- és ezüstitárgy került elő. A térinformatikai adatokkal is rögzített helyzetű tárgyak kisebbik hányadát a bronzkori balta- és sarlótöredékek, késhegyek és nyersanyagdarabok alkotják. A Kr. u. 1–2. századra keltezhető leletanyag javát egy kisméretű bronzszobor kezének töredéke, egy öntött simpulum és egy öntött csésze, továbbá fibulák, gemmás és áttört mintájú gyűrűk, Hadrianus-ezüstök adják. A lelőhely egyetlen népvándorlás kori lelete egy avar kori, bronzból öntött, ember alakú préselőminta.

A Vörös malom-patak melletti teraszon a neolitikus, a késő bronzkori, a vaskori és a római kori jelenségek szerepeltek nagyobb számban. A késő rézkori badeni kultúra gödrei a feltöltődött patakmeder É-i oldalán szóródtak. A meredek domboldalon római kori gödrök és kemencék jelentkeztek. A kora bronzkorra, a koszideri periódusra, a Hallstatt-kultúra korai fázisára keltezhető telepjelenségek és a La Tène temetkezések a magas dombháton láttak napvilágot.

A lelőhelyen feltárt régészeti jelenségek közel 30%-át a *neolitikus* dunántúli vonaldíszes kerámia kultúrájának emlékei adják. A szelvény É-i szakaszán, a patak első teraszán három ÉNy–DK-i tájolású, cölöpszerkezetes hosszúház nyomait sikerült rögzítenünk. A kétosztatú épületek 18 m hosszúak és 8 m szélesek, válaszfaluk az épület kétharmadánál húzódott. Az épületek hosszanti oldalai mentén feltárt nagyméretű agyagkitermelő gödrökből jelentős mennyiségű kerámia került elő, de a finomkerámia mennyisége a tárolóedények számához képest alacsonynak nevezhető.

A három hosszúház ÉNy–DK-i irányítású hossz-tengelyéhez igazodó településnyomok mellett É–D-i tájolású 'Langgrube'-k fedték a terasz középső részét. A 20–25 m hosszú gödrök által közrefogott területen cölöpszerkezetes épületek nyomait nem lehetett megfigyelni, ami a dombhát felső részét erősen erodáló mélyszántással magyarázható. Az épületek hiánya ellenére két középső neolitikus periódussal számolhatunk a lelőhelyen.

A *késő rézkori* badeni kultúra kerek tárológödrei kizárólag a feltöltődött patakmeder É-i partján jelentkeztek; a patakkal párhuzamosan, egy keskeny sávban. Épületnek vagy szisztematikus elrendezésnek nem sikerült megfogni a nyomát, ugyanakkor a rézkori gödrökből kimondottan gazdag leletanyag került elő.

A *kora bronzkori* makói kultúrához köthető tárológödrök a lelőhely legmagasabb dombjának lapos tetején kerültek elő. Az egymáshoz közel ásott 10–15 tárolóveremből álló objektumcsoportok együtt egy 150–160 gödrökből álló településrészletet alkotnak. Az egyes gödör csoportok között 20–30 m üresen hagyott területek húzódtak, de a gödrökkel nem fedett területeken

épületek nyomait nem lehetett megfigyelni. A makói és nyomokban a somogyvári kultúra leletanyagait is hordozó kora bronzkori objektumok közös jellemzője, hogy kerámiaanyaguk változatos: a seprűzött, durva felületű, nagyméretű fazekak, amfórák mellett vékony falú, polírozott korsók, tálak, csészek láttak napvilágot és szinte valamennyi gödör anyaga tartalmazott belső díszes táltöredékeket. Feltűnően magas az állatcsontok és a szenült magvak száma a kora bronzkori gödrökben.

A feltárt terület D-i felét adó dombháton, a kora bronzkori gödrök környezetében a középső bronzkor végi, koszideri korszakba sorolható gödrök száma eléri a 80-at. Kultúrához kötésük nehéz, mert a korszakra jellemzően a késő vatyai, a késő mészbetetes, a szeremlei és a halomsíros kultúrák elemei egyaránt felfedezhetők a gödrök leletei között. A gödrök elrendeződésénél megfigyelhető, hogy üres, téglalap alakú területeket határolnak, melyek kiterjedése a 15×30 m-t is elérte. Ezek a terek az egykori házak helyeiként értelmezhetők.

A *késő bronzkori* halomsíros kultúra korai fázisának objektumai a patak első teraszán három kisebb csoportba rendeződve kerültek elő. Hasonló gödör csoport figyelhető meg a szelvény K-i sarkánál is, ahol a gödrökből előkerült nagy mennyiségű kerámia a halomsíros kultúra fiatal periódusához köthető. A gödrök környékén épületek nyomait nem lehetett megfigyelni, de a gödrökben feltárt faltapasztás-darabok és nagy mennyiségű konyhai hulladék alapján a gödör csoportok egy-egy épület szűkebb környezetét jelezhetik.

A késő bronzkori urnamezős kultúra idősebb fázisába sorolható 4–5 objektum a patak melletti alsó teraszon került elő. A gödrök kis mérete ellenére nagy mennyiségű és jó minőségű kerámia került elő, melyek között felhúzott fülű csészek és síkozott peremű korsók is szerepelnek szép számmal. Az urnamezős művelődéshez köthető objektumok száma a magas dombháton feltárt objektumokkal bővült, melyek a fiatalabb urnamezős időszakba sorolhatók. A nagy mennyiségű kerámia között madár alakú csörgők, bronztűk, kés és több, agancsból faragott eszköz is előkerült.

A *Hallstatt-kultúra* korai periódusába mindösszesen 4–5 nagyméretű gödör sorolható. Leletanyagaik között ép fazekak és csészek is szerepelnek, de épületre utaló régészeti jelenséget nem találtunk.

A lehumuszt terület DNy-i szakaszán kereszt irányba futó dombhát DK-i peremén egy *kelta temető* részletét tártuk fel. A 19 sírből álló temetőrészlet 18 sírja a LT B1-2 periódusra keltezhető, míg egyetlen sír később, a LT C periódus alatt keletkezett. Az idősebb fázis sírjai csontvázas temetkezések, a halottakat bronz- és vasfibuláikkal, üveggyöngyeikkel, ezüst és bronz karpereceikkel, gyűrűikkel temették el, mellőlük fazekak, tálak, korsók kerültek elő, nagy mennyiségű állatcsont kíséretében. A fiatalabb fázisú sír szórt hamvas rítusú, négyzetes sírgödört nem ásták mélyre, ezért a sorozatos szántás erősen megbolygatta. Az öt összetörött edény között a máglyán megégett vaskés, bronzlánc, fibula

és tű töredékeit is megtaláltuk. Ezzel a hamvasztásos temetkezéssel egy időben került a földbe egy egymagában – a temetőtől 150–160 m-re – álló hamvasztásos rítusú sír, amelybe a hamvak mellé egy korsót, egy tálat és egy csészét helyeztek. A hamvak között bronzfibulák és egy összeégett vaslánc darabjai kerültek elő.

A késő vaskori és a korai római kori házak a patakhoz legközelebbi teraszon, K–Ny-i irányú sorokban álltak egykor. A házakban megfigyelhető volt a tapasztott, döngölt padló, bár a szelvény ÉK-i fala mentén húzódó épületek padlóját már ellepte a talajvíz. A keltákhoz köthető objektumokat két nagyobb csoportba lehet besorolni. A földbe mélyített, nagyméretű házak és a körülöttük csoportosuló gödrök egy részéből a kelta fazekasság jó minőségű, korongolt kerámiája és seprűzött oldalú, grafitos fazekai kerültek elő. A házak másik csoportját viszont azok az épületek és gödrök alkották, melyekben a kelta kerámia mellett már római, 1–2. századi edények is megjelentek, igaz a kelta darabok mellett számuk nem túl magas. A felület ÉNy-i részén feltárt, földbe mélyített épületek környékén több késő vaskori tárolóvermet is feltártunk, ugyanakkor a szelvény ÉK-i részén megváltozott a kelta település szerkezete, mert az említett területen hiányoztak a tárolóvermek és az épületekben talált leletanyag között magas volt a vas- és salakdarabok száma.

A római kori településszerkezet az újonnan feltárt objektumok alapján sem rekonstruálható, az előkerült római kori objektumok túlnyomó része kisméretű tároló-, illetve szemétködör volt, házként csak egy téglalap alakú, tapasztott agyagpadlójú objektum határozható meg. Az egykori római kori település valószínűleg a patak partján, azonban a szelvénytől É-i irányban húzódhatott. A római kori jelenségek mindazonáltal sűrűsödtek a patak melletti teraszon és ezzel együtt a szelvény K-i részében előkerült római kori objektumokra jellemző, szürkére és sárgára égetett házikerámia mellett a lelőhely ezen részében karakterisztikusabb római kori kerámiaanyag jelentkezett. Különösképpen igaz ez az említett ház mellett található gödörre, amelyből Pannonische Glanztonware, ún. „pompeii vörös tál utánzat” és márványozott kerámia mellett a Hadrianustól az Antoninus-korig terjedő időszakra keltezhető közép-galliai terra sigillata került elő. A lelőhely római kori objektumainak korai, 1–2. századi keltezését támasztja alá egy körárokából előkerült Domitianus-érem, valamint egy norico-panonniai szárnyas fibula is. Említésre méltó továbbá egy késő vaskori házba beleásott római kori gödörből szinte teljesen ép állapotban előkerült vasfejsze. A domb oldalában feltárt, kevés leletanyagot tartalmazó gödrök között kiemelkedő egy edényégető kemence, melynek ép rostélyát, két tüzelőnyílását és tálakkal teli munkagödörét találtuk meg. A magas dombhát lapos tetején, a kora bronzkori telepjelenségektől D-re egy nagyméretű, cölöpszerkezetes, gazdasági épület alaprajzának részletét tártuk fel. Az épület a felület D-i határa mentén került elő. A szelvényfalon és az erősen erodált

felszínen csupán É-i és Ny-i falát lehetett rögzíteni. Az épülettől ÉNy-ra földbe mélyített kemencék és négyzethálósan futó árkok nagy területet lefedő hálózatát tártuk fel, melyeket szegényes leletanyaguk miatt nehéz a római koron belül pontosan keltezni.

Munkatársak: Bartus Dávid, György László, Sebők Katalin, Füzesi András, Szilágyi Márton, Kalli András, Hegedűs Sándor.

VÁCZI GÁBOR

303. Paks-Gyapa, M6 TO-16 lelőhely

(Tolna megye) B, LT, Ró, A, Á

2008. március 5. és július 4. között végzett régészeti kutatást a Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat a TO-16 lelőhelyen, mely az M6 autópálya Dunaújváros–Szekszárd közti szakaszán, a 104+780–105+014 km-szelvények közti területen található. A lelőhely a Paks és Gyapa közti műút É-i oldalán, Gyapa községszél K-i határához közel fekszik, egy erózióknak kitett, mezőgazdasági művelés alatt álló dombtetőn. A dombot D-ről és K-ről egy ma is aktív patak völgy határolja, így több korszakban ideális lehetett a megtelepedésre. A terepbejárás adatai alapján a lelőhelyen római kori (Kr. u. 1–2. sz.) és Árpád-kori jelenséget vártunk. A régészeti jelenségek a domb tetejéről szinte teljesen hiányoztak, sűrűsödni csak a D-i lejtő felé kezdtek. A domb É-i lejtőjén, illetve a dombtetőn, nagy területen a sárga löszös altalaj helyett vörösesbarna képződményt találtunk, mely véleményünk szerint vagy kiékelődött paleotalaj, vagy fiatalabb (jégkorszak utáni) erdőtalaj lehet. Ez utóbbi esetben az egész dombot ez az erdőtalaj boríthatta, mely az erózió és a mezőgazdasági művelés miatt csak a mélyebb részeken maradt meg. A jelenkori sötétbarna–fekete humusz erre, illetve a sárga löszre települt. Összesen 286 objektumot tártunk fel a lehumuszolt 29 755 m²-es területen, ebből 79 jelenség nem meghatározható, 13 jelenség nem bizonyult régészeti objektumnak. A jelenségek foltjai a löszbe, illetve az erdőtalajba ásva egyaránt jelentkeztek.

A feltárt objektumok közül 17 a *középső bronzkor végi* halomsíros kultúra szórta elhelyezkedő kerek, vagy ovális alaprajzú, ívelt, vagy lefelé szűkülő oldalú, egyenes aljú élelemtároló, illetve hulladékgyűjtő. Három gödör másodlagos felhasználásban sírként funkcionált. Mindháromba oldalt fektetve, zsugorított testhelyzetben helyezték el a halottakat, melyek minden esetben gyerekek voltak. Melléklet egyik sírból sem került elő, csak néhány házikerámia töredéket találtunk a sírbetöltésben.

Az ásatási terület Ny-i sávjában négy *késő vaskori kelta* csontvázas temetkezést tártunk fel. Kettő D–É-i tájolású, míg kettő K–Ny-i. Mind a négyet a Kr. e. 3. századra datáljuk. Az egyik sír erősen bolygatott volt, néhány koponya- és hosszúcsonttöredék mellett csak egy erősen korrodálódott vaskarikát találtunk. Sokkal izgalmasabb volt a tőle közvetlenül Ny-ra fekvő, szintén